

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *Franz Petersson*
 Härad: *Kinnared* Adress: *Småland, Urshult*
 Socken: *Urshult* Berättat av: *Den samme*
 Uppteckningsår: *1942* Född år *1884* i *Urshult*

<i>Tornsk.</i>	<i>s. 1.</i>	<i>Etn. II: 16.</i>
<i>Spadbruk.</i>	<i>s. 5.</i>	<i>" III: 5.</i>
<i>Trudjebrok.</i>	<i>s. 7.</i>	<i>" III: 8.</i>
<i>Spöck.</i>	<i>s. 11.</i>	<i>" III: 20.</i>
<i>Skjölkning av getter.</i>	<i>s. 15.</i>	<i>" III: 26.</i>
<i>Oskar.</i>	<i>s. 16.</i>	<i>" III: 29.</i>
<i>Träsk.</i>	<i>s. 18.</i>	<i>" III: 36.</i>
<i>"Lysehäring."</i>	<i>s. 19.</i>	<i>" III: 37.</i>
<i>Ryggbäring.</i>	<i>s. 21.</i>	<i>" III: 38.</i>
<i>Träskor.</i>	<i>s. 22.</i>	<i>" III: 40.</i>

ACC. NR. M. 8294: 1.

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Kinnared Adress: Smålamåla, Ushult
Socken: Ushult Berättat av: Densamme
Uppteckningsår: 1944 Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVLektion 11. Lista 16. Tårvtak på boningshus. *Atu II: 16*

År 1892 - således för 50 år sedan - var mer än hälften av boningshusen här i Ushult försedda med tårvtak. Det var icke bara 90 procent av alla torp- och backstugor, som var täckta med detta takmateriel. Även en del tredje del av den här bygdens bondstugor boro jerdtak. Huderlaget bestod av björkmåver, vilken fackmannamässigt utbreddes på takläktet. Takets nedre kant kallades "hofs". När man lade måverhopsen, vilken skulle skjutas ut tre tum utanför takläktet, lade man denna så, att man pla-

Skriv endast på denna sida!

M. 8294:2.

2

sade en rad med två nävar på varandra
längs hofsen, varvid man hade att tillse,
att varje näver lades med sin innersida mot
takläktet. Över på denna rad placerades nu
en ny, av två nävar på varandra bestående rad,
varvid varje näver lades med sin yttersida
mot den nyss färdiglagda raden. Så snart även
denna rad blivit färdig, placerade man en
tredje rad, som till skillnad från de två före-
gående bestod av endast en näver, vilken lades
med sin yttersida mot taket, samtidigt som
den sköts uppåt cirka fyra tum över de två
föregående. Sedan "hofsen" på detta sätt bli-
vit färdig, placerade man på ungefär fyra
alnar avstånd från varandra de av ek eller
enetiå huggna eller av gamla hjultskenor
tillverkade takkrickarna, vilka fästades
vid taket medelst trädukar eller järnspä-
kar. Så snart dessa femton à tjugo tum långa

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

kräkar blivit vederbärligen fästade, placerad
man ovanpå ytterändarna av desamma och
med deras rakt övers hofsens nedre kant
uppåt mot skyn pekande, tre å fyra tum
länga kräkar som stöd den av ek, tall
eller gran bestående med en dimission av
ungefär fyra tum i fyrkant huggna "mull-
åsen", som hade till uppgift att hindra
"mullen", det vill säga tarverna att rasa ned.

Sedan man återigen brett ett par tre
rader med näver, placerade man ovanom
mullåsen den första raden jordtarvar,
varefter man bredde nya rader näver o.s.v.

På ett och annat tarvtak placerades ett
stags mullåsar även längs gavlarna. I slut-
et av 1890-talet började stick- och spåntak
uttränga tarvtaken, vid omtäckningar av bo-
stadshus under åren 1903-1909 användes här

i stor omfattning asfalterad tjärpapp, men
år 1910 begynte taktegel komma till användning
och allt efter som ären^{2^a} synes tegeltaken bli
allt mer förhärskande. I Smörsamåla, där
upptecknaren bor, fanns år 1892 tjugoåtta
bestadshus, av vilka tjugoett were försedda
med tornak, medan de övriga sju were täckta
med spån eller sticker. År 1942 fanns här
i Smörsamåla tjugofyra bestadshus, av vilka
aderton ha tegeltak, fyra äro täckta med
plåt och två äro täckta med sticker.

Lektion III Lista nr 5. Spadbruk.

En del torpare, som hade ant om pengar, men gott om tid, plögade varje år gräva ett eller två skäppland av sin åker med spade. Vid grävning av åkrarna användes eljest vanligtvis grep, men medelst den kraftiga spaden ägde man förmåga att luckra upp jorden till större djup. De spadblad, som i början av 1890-talet användes av Ushults sockens jordbrukare, var raka och tvärhuggna samt hade en längd av omkring sexton tum, medan bredden utgjorde omkring tolv tum vid skaftet, under det att den vid dess nedre kant var högst nio tum. Skaftet var fäst vid bladet på två stäl

Reh III:5

sen, dels med en bakom bladets övre kant befintlig ring i vilken skaftet genomlöpte, dels med en bakom bladets mittparti varande handske, i vilken skaftets nedre ända var instucken. Dessutom hölls skaftet vid bladet av två spikar, vilka från bladets framsida var instuckna i spikkhål i detsamma och inslagna i träskaftet. Denna spade var försedd med en dubbelsidig avsats att trampa på.

När en fattig torpare spadgrävde (spaagrov) sin åker, gjorde han detta, därför att han ej hade råd att leja en oxök eller plöjare. Någon särskild benämning hade den "spaagravena" tegen icke.

ACC. N:R. M. 8294:7.

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Frans Petersson.

Härad: Kinnared.

Adress: Smålamila, Ushult.

Socken: Ushult.

Berättat av: Densamme.

Uppteckningsår: 1942.

Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lektion 111. Lista nr 8. Svedjebruk.

Etn III: 8

Under förra århundradet före-
kom litet varstans här i bygden det
någonla bruket att bränna svedje-
land. På ett under föregående
vinter eller föregående år vinter
eller föregående år avverkad skogs-
skift jämfördelades det därstädes
liggande avkovistade riset, så att det
helt övertäckte marken, varefter man
en vårväll, när fullständig vind-
stilla rådde, avbrände det samma
varefter man omedelbart började sätta
potatis på det avsveddade fältet. Denne

Skriv endast på denna sida!

N. 8294:8.

2

potatisättning tillgick så, att man medelst
en potatishacka hackade ett tre eller fyra
tum djupt hål i marken. I detta hål lade
man nu en potatis, och sedan man över-
täckt densamma med fönbända kvist-
delar, aska och lös jord. placerade man
allra öfverst ett par jordtorvar, så att det be-
fick formen av en kupa, varefter man hacka-
de ett nytt hål o. s. v. Sedan potatis-
sättningen avslutats, sådde man rorfrö, vilket
man stoppade i munnen och sedan spulade
ut över marken, medan man gick fram och
tillbaka över fältet. Detta frö myllades
därefter ned på så sätt, att ~~en~~ en person drog
en större risruska efter sig, medan han i
rask takt gick fram och tillbaka över
det besådda området. Följande höst, sedan
potatisen och rorarna hade skördats, ~~besåddes~~

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

rässeln eller svedjelandet med råg, och sedan denna i sinom tid hade blivit skändad och inbärgad, fick bränen utgöra betesmark. Under de närmast därefter följande tre å fyra åren gav den vanligtvis litet gräsbete, vilket sedan efter hand följdes av lingen- och blåbärsris, gjung och slutligen trädplantan. Avsikten med svedjandet var, att man på lättvindigt sätt ville skaffa sig en bra potatisskörd och dita råggröda. Bestod bränen av ^{en} gammal lövskogsfälla och jorden ej var allt för sandig eller torr, gav den i regel god lön för mödan, medan lövskogsfällorna vara mindre pålitliga. Bräner på sandjord gävo växtlighet endast under regniga somrar.

Fälldes man skog på sankmark, där

på grund av högt vattenstånd inga kulturväxter kunde trivas, så drog man det från de fällda träden och kvistade riset upp på ^{den} närmast bygget varande, för potatisläggning lämpliga oppmarken, där man avbrände det samma, varefter potatisläggningen på den brända marken vidtog.

En dylik bräne, dit man föt is från annat håll, kallades "smetbräne".

Den tid, som åtgick från den dag, då man brände ett svedjeland, tills den dag kom, då man återigen svedde och brände is, som vuxit på samma mark, kan beräknas till minst trettio år.

Lektion III. Lista nr 20. Gröt.

Reku III: 20

Kvällsvarden kallades av större delen av de äldre hushållsberna "natan", vilket dialektord kommer av det rikssvenska ordet nattvard. Aftonmåltiden bestod vanligtvis av gröt. De olika slag av gröt varo Gryngröt, mjölgröt och potatisgröt (päägröt). Så korngryn fanns det två olika slag, nämligen "krossgryn" och "skalade å sammalena". Korngrynsgröt kokades så, att sedan man hållt de till en omgång gröt avsedda grynen i en gryta eller potta, slog man vattnet i densamma, varefter man satte den över elden. Sedan gröten under ständig omröring, som man utförde med en tvåhörnig grenklyka av björk, hade fått koka i ungefär en timmes tid, slog

man upp densamma på ett fat, som ställdes
mitt på matbordet, där ett med mjölk
fylt fat redan tronade, varefter de
till familjen hörande medlemmarna sloge sig
ned kring bordet och måltiden började.
Alla - unga och gamla - åt ur samma fat.
Någon gång, när husmodern var vid gott
lynne, lade hon i en klick smör i en
i gröten gjord fördjupning, som benämndes
"smörhålan", varefter man, medan måltiden
pågick, doppade den i skeden befintliga
gröten än i "smörhålan", än i mjölken
i fatet. Sedan man slutat grötätningen,
tog man sex å åtta skedblad mjölk
efter varandra, innan man lade skeden
ifrån sig.

Mjölgröt anrättades så, att så snart
det i grytan över elden hällde vattnet

begynte keka, rörde man några nävar mjöl i det samma. Efter ett par minuters omröring var mjölgröten färdig.

Potatisgröt tillagades så, att sedan man skalat ett visst kvantum potatis och tvättat den ren, la de man den i en till en tredjedel av sin rymd med vatten fylld gryta, som man ställt på elden.

Så snart den hannit keka, stötte man sönder densamma med en av en rund björkbit koniskt formad potatisstöt (päägröta stöt). Även i potatisgröten vilke man gärna ha en "smöåhåla".

All gröt, av vad slag det än var, saltades. Grötdoppet till potatisgröten utgjordes av lingon och mjölk (skräsmasamjolk). Glade man kärmjolk eller "tjockvalle", duggde även detta till "gröta-

deppa". "Grötdoppat" till gryn- och mjöl-
gröten bestod vanligtvis av enbart mjölk.
Ät man kall gröt, hade man varm mjölk
till "grötdoppat".

Av potatismjöl och skummjölk kokade
man stärkelegröt, vilken maträtt före-
kom en och annan lördags- eller söndagskväll.

Pisgrynsgröt kokades endast vid de stö-
re helgerna samt vid de större festlighe-
terna i familjen.

Sektion III. Lista nr. 26. Mjölkning av getter.

Mjölkning av får har ej förekommit på denna ort. I många hem höll man geten som husdjur huvudsakligen för mjölakens skull. Kiden benämndes här "kiddar". Ungefär en månad efter det kiden kommit till världen, började man mjölka geten en gång om dagen. Fjärde kvällen avstängde man kiden från modern, och sedan man på morgonen hade mjölkat geten, släpptes kiden ånyo in till sin mor, varefter de fingo vara tillsammans hela dagen. Getmjölken användes som kaffe, grädde samt vid tillagning av välling och gröt. För bröstsjuka personer ansågs getmjölken vara helbredsberedande. En gammal här i Ushult väende småskollärare, kallad "Glalte-Masse", som en tid haft ont i bröstet, påstod, att han genom förtärandet av getmjölk återfått sin forna hälsa.

Sektion III: 26

ACC. N.R. M. 8294:16.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
 Härad: Linnevald. Adress: Smålamåla, Miskult.
 Socken: Miskult. Berättat av: Densamme.
 Uppteckningsår: 1949. Född år 1884 i Miskult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lektion III. Lista nr 29. Oxar.

Vol. IV: 29

Alltiflån minnes tid och fram till
 år 1920 använde Miskultsbönderna oxar
 som dragdjur vid skötseln av jordbru-
 ket. Medan på en del gårdar all körning
 av jorden utfördes med oxar, använde and-
 ra bönder dessa dragdjur endast till att
 dra åder och plog, medan all lättare
 körning, såsom hävning, gödselkörning
 utfördes med hästen. Glädde för flertalet
 år sedan en bonde spant sin häst för
 sin plog, så skulle alla hans grannar ha
 skrattat åt honom. Oxen stod före i
 högt anseende hos den här ortens bönder.

Skriv endast på denna sida!

Det hette: Oxen der egendom till bonden,
men hästen der från honom (oxen der äg-
dom te: bongen, men hästen der från hämen),
varmed menades, att oxen blev värdefullare
ju större han blev, under det att en ut-
gammal häst var fullständigt värdelös.

Bönderna skaffade sig oxar huvudsakligen
genom egna pålägg. Så snart bonden fann,
att hans oxar hade nått en sådan storlek, att
deras alltjämt stegrade underhåll ej längre
stod i rimlig proportion till det arbete, som
de behövde utföra, började han göda (feta)
dem, varefter han försålde dem på någon av
de i de här bygderna hållna marknaderna,
på vilka affärsmän från fjärran belägna orter
plögade infinna sig och uppköpa oxar och
annan slaktboskap. Omkring år 1910 började
man emellertid mer och mer använda hästar
som dragdjur, och sedan 1920 har oxen allt mer
kommit i skyggsnaden. I Munkhults socken, som ut-
göres av 55 mantal, fanns för femtio år sedan minst
150 par dragoxar. Numera finnas här knappt
5 par oxar.

Lektion III. Lista 36. Trefot.

Tab. III: 36

Vid matlagning på öppen spis använde man en av järn tillverkad, rund trefot, så framt maten ej kokades i en trefotad kepparpotta eller ^{edite} järnpotta, vilka slags pottor ävensledes voro allmänna här i hus-
håll. När man stekte fläsk i den runda, flabbettade stekpannan eller kokade kaffe i kopparkaffekitteln, fick trefoten här kallad "fotaringen" tjäns göra. I en del städer hade man emellertid trebenta, med långt skaft försedda kopparkaffekokare, som användes vid kaffekokning. Trefoten kom även till användning vid brännvinsbränning, vid brygd, vid ystning av ost och vid alla övriga tillfällen, då större kopparkittlar eller kepparpannor voro i bruk för kokning eller uppvärmning.

Lektion 111. Lista 37. Lysekäring, här kallad
stickstake.

Leu IV: 37

Enligt berättelser av min mor, änkan
Britte Nilsson, född i Ushult år 1852,
död 1929, användes här för stugans be-
lysning under höst och vinterkvällarna
brännande trästickor, vilka under brin-
ningen vara fastsatta i en lysekäring,
som här vanligtvis gick under benäm-
ningen "stickstake". Under smått kalla
vinterkvällar flammade vedbrasan stän-
digt på spishällen och lyste så pass,
att man i dess ljus kunde både spin-
na, väva och sy, men när blidväder
iädde, och man på grund därav fann
sig förelåten att elda blott en brasa
på kväll, fick man under den återstående

delen av kvällen lysa sig med stickbloss, varvid en person hade ständigt schå med att passa den vågrätt i "stickstaken" ställde stickan samt byta ut den förbrände mot en ny sådan. Tätt intill "stickstaken" stod en ~~till~~ ^{sin} hälften av ~~synd~~ med vatten fylld träbalja, varifrån de från den brinnande stickan fallande förbrända delarna uppsamlades.

På en gård på Våmboi hade man därefter gärdshunden att hålla stickan så, att den brann lika jämnt, som om den suttit i en stickstake. Att man ännu så sent som på 1860-talet betjänade sig av så primitiv belysning som stickbloss, berodde givetvis på en långt gående måhet. Fotogenen var dyr, under det att ved till stickor fanns i överskott. Redan på 1850-talet hade man emellertid i en annan stuga skaffat sig en riktig fotogenlampa.

Sektier 111. Lista 38. Ryggbärning.

Vid bärning av bördor längre sträcker använde man antingen en väv- eller tygsäck eller en vanlig kappsäck. Gällde det en mindre skrymmande börda, bar man densamma iaste vad i en vanlig torrkorg eller i ett knyte, som man fastgjort vid ena ändan av en med krok eller ett snöre försedd kapp, som man under vandringen bar på ena axeln. Även bar man bördor i en med grepe i ena kanten försedd, för potatis plockning avsedd "enskäppkorg", som man medelst en kapp eller ett rep bar över ena axeln.

Sekt. II: 38

ACC. N:R.

M. 8294:22.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson.
Härad: Kinnevald. Adress: Smånamåla Ushult.
Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lektion III. Lista nr 40. Träskar.

Eku III:40.

Träskar användes före av alla folklagen och i alle åldrar här i Ushult. Såväl mitticåringen som treåringen bar vade omkring med träskar. Dessa träskar, som vare helt av trä, utholkades med ett eggverktyg, som benämndes än "träskokägla" än "träskokängsla". För att de under användandet ej skulle spricka sänder, beslog man dem med av ståltråd gjorda ringar eller "gjarar", vilka löpte runt träskarna och som benämndes "träskogjarar". Träskarna tillverkades uteslutande av alträ.

Skriv endast på denna sida!

Glän i Meshult fanns på 1890-talet ett
tiotal träskomakare, som bredvid detta
sitt yrke även bedrevs jordbruk. I
likhet med skräddare och skomakare
utförde träskomakarna sitt arbete hemma
i bondgårdarna, där de, förutom sin kost,
erhålla några ären för varje par träskor,
som de förfärdigade. I början av 90-talet
var detta pris blott omkring åtta öre pr
par. Glade man ett par utslitna läder-
stövlar, så skar man av skeften, vilka
sedan fästades vid ett par träskor, och
på så sätt fick man ett par präktiga
träskostövlar. Dylika stövlar användes
företädesvis av dikare, plöjare och
skogsarbetare. Under de senaste trettio
åren har träskotillverkningen fört en
tydande tillvaro, och för värmande finns

ACC. NR. M. 8294:24.

3

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

här i huskult blott två äldre stigna
män, som - endast när de bli ombedda -
ännu syssla med detta yrke